

Azərbaycan Respublikasının
Prezidenti yanında
Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin
İnkişafına
Dövlət Dəstəyi Fondu

5-ci istiqamət: Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi haqqında həqiqətlərin dünya ictimaiyyətinə çatdırılması, Azərbaycanın ədalətli mövqeyinin müdafiə edilməsi

Qədim türk yurdu, tariximizdə "çay üstündə qala" adlandırılan Kəlbəcər 27 illik erməni işğalından nəhayət ki, 25 noyabr 2020-ci il tarixində azad olundu. Bildiyimiz kimi, noyabrın 10-da Azərbaycan və Rusiya prezidentlərinin, Ermənistanın hökumət başçısının imzaladığı birgə bəyanata əsasən, Ermənistan silahlı qüvvələrinin birləşmələri Kəlbəcər, Laçın və Ağdam rayonlarının ərazilərini qeyd-şərtsiz tərk etməlidirlər.

Kəlbəcər rayonu noyabrın 15-də Azərbaycana qaytarılmalı idi, lakin Ermənistan tərəfinin mürciəti əsasında Rusiya dövlətinin xahişi ilə sonradan Ermənistan Kəlbəcəri təhvil vermək üçün 10 gün əlavə möhlət verildi və artıq Kəlbəcər tamamilə müzəffər Azərbaycan Ordusunun nəzarətindədir. Ekspertlər qeyd edirlər ki, Kəlbəcərin azad olunması BMT Təhlükəsizlik Şurasının 822 sayılı qətnəməsinin Azərbaycan dövləti tərəfindən icrasının təmin edilməsi deməkdir. Bilirik ki, Kəlbəcər rayonunun 1993-cü il aprelin 2-də Ermənistan tərəfindən işğal edilməsinə həmin dövrdə hakimiyyətdə olan AXC-Müsavat cütlüyünün səriştəsiz və xəyanətkar siyasəti şərait yaradıb.

İşğal dövründə Ermənistanın Kəlbəcərdə həyata keçirdiyi qanunsuz mərküzləşdirmə siyasəti...
Artıq Kəlbəcəri tərk etmiş erməni əhalisi tarixən bu rayon ərazisində yaşayıb. Onlar 1993-cü ildə rayonun işğalından sonra orada qanunsuz olaraq məskunlaşdılar. BMT-nin və ATƏT-in prinsiplərinə zidd olaraq, 1999-cü ildən işğalçı Ermənistan Kəlbəcər ərazisində ermənilərin fəal məskunlaşdırılmasına başlayıb. Qanunsuz yaşadıqları əraziləri - Azərbaycan torpaqlarını tərk edən ermənilər təhlükəsiz şəkildə, atəşə məruz qalmadan, rahatlıqla bütün əşyalarını götürüblər. Azərbaycan Ordusu onlara ərazini tərk etmək üçün bütün şəraiti yaradıb.

Ermənilər Kəlbəcəri XXI əsrdə erməni vandalizminin əyani nümunəsinə çeviriblər
Azərbaycan Ordusu tərəfindən Kəlbəcəri tərk edən ermənilərin rahat çıxması üçün hər cür şərait yaradılsa da, mənfur düşmən bunu qiymətləndirmək əvəzinə, köçüb gedərkən Kəlbəcərdə ağılsız və vahşiliklər törədib. Məlum olduğu kimi, Kəlbəcər həm də XXI əsrdə erməni vandalizminin əyani nümunəsinə çevrilib. Ermənilər buranı tərk edərkən evləri yandırb, vandallıq edib, meşələrə od vuraraq, suları çirkəndirərək ekoloji fəlakət törədiblər.

Rəsmi məlumatlara görə, bu gün təhlükəsiz şəkildə və öz seçimi ilə ərazini tərk edən erməni əhalisindən fərqli olaraq, 1993-cü ildə rayonun azərbaycanlı əhalisi oradan zorakılıqla qovulub, dağ yolları ilə, ayaqyalın, piyada şəkildə erməni təcavüzkarlarından qaçıb xilas olublar. Onların bir çoxu qırğına məruz qalıb, atəşə tutulub, meyitləri belə təhqir edilib. Nəticədə Kəlbəcərdə 500-dən artıq dinc sakin həlak olub, yüzlərlə insan girov və ya itkin düşüb. Azərbaycan əhalisi özü ilə heç nə götürə bilməyib, sakinlərin bütün əmlakı Ermənistan ordusu tərəfindən qarət olunub. Bu gün baş verənlər həm də Azərbaycan və Ermənistan arasındakı fərqi anlamaq üçün mühümdür.

Kəlbəcər ən qədim insan məskənlərindən biri kimi tanınır
Kəlbəcər nəinki Azərbaycan, eləcə də bütün dünyada ən qədim insan məskənlərindən biridir. Buranın qədim insan məskənlərindən biri olduğunu təsdiqləyən minlərlə fakt mövcuddur. Kəlbəcərdəki mağara düşərgələrində aparılmış arxeoloji tədqiqatlar sübut edir ki, ibtidai insan icmasının ilk əmək alətləri həm də bu yerlərdə yaradılıb. Alimlərin verdiyi bilgilərə görə, Kəlbəcər ərazisində 30 min ildən çox tarixi olan qədim yaşayış məskənləri, 6 min il yaşı olan qaya təsvirləri, çöp şəkili qədim türk əlifbası nümunələri aşkar edilib.

Kəlbəcərdə "türk qəbiristanlığı" adı ilə tanınan bir neçə qədim mezar var. Bunların ən böyüyü Tirkeşəvənd, Zar və digər kəndlərin ərazisindədir. Qəbiristanlıqlar müxtəlif əsrlərdə yaradılmış, forma və ölçüləri ilə birbirindən fərqlənən at, qoç, sandıq qəbirüstü fiqurlar,

Ermənistan Kəlbəcərin bu təbii və mədəni sərvətlərini talan edib...

başdaşı və günbəzlərlə zəngindir. Alimlər bildirirlər ki, Kəlbəcər qədimliyinə görə həm də "Azərbaycanın ikinci Qobustanı" adlandırılır. Kəlbəcər ərazisindəki qayaüstü təsvirlər Qobustandakı yazılı və şəkili daşların oxşarı - "əkizləridir". "Soltan Heydər", "Qurbanlı çay", "Turşsu", "Ayçınqılı", "Gəlin qayası", "Böyük dəvəgözü", "Sərçəli" və s. yerlərdəki qayaüstü təsvirlər təkcə Kəlbəcərin deyil, bütövlükdə, Azərbaycan torpağının qədim insan məskəni olduğunu sübut edir. Bazalt daşına həkk edilmiş keçərdən, ov səhnələrindən, yallıya bənzər oyunlardan, göy cismlərindən, qədim heyvanlardan və s. ibarət bu daş kitabələr Kəlbəcərin tarixinin, mədəniyyətinin qədimliyini aydın şəkildə əks etdirir.

Xəyanət olmasaydı, Kəlbəcərin alınmaz qalaları düşməne bac verməzdi...

Kəlbəcər özünün qədim təbii qalaları ilə də məşhurdur. Kəlbəcər rayonunda olan dağ qalaları içərisində ən əzəmətli Lex qalasıdır. Qala Qanlıqənd kəndi ərazisində Lev çayının sağ sahilində 60 metrə yaxın məsafədə, meşəli uca dağ belində salınıb. Üç tərəfdən silidirm qaya və uçurumlarla əhatə olunmuş qalanın uzunsov, dağ relyefinə uyğun mürəkkəb plan quruluşu var. Yalnız şimal-qərb tərəfdəki dar çıxışla qalanın şimal-şərq ucundakı tek giriş qapısına qalmaq olur. Qalanın içərisinin uzunluğu 90 metrə yaxın, eni 35-40 metr arasındadır. Qalanın Lev çayı istiqamətində iki mağara aşkar olunub ki, bura ən qədim insan məskənləri hesab olunur. Lex qalası çevrəsindəki dağlarda mövcud olan gözətçi qüllə və kiçik peyk qalalar sistemində daxildir. Bu dağlardan biri onun zirvəsində olan qalanın funksiyasına uyğun adını saxlayıb - Qarovul dağı. Qarovuldan isə başqa bir qala - Comərd qalası görünür. Lex qalası XIII-XIV yüzilliklərin abidəsidir. Kəlbəcərdə dünya əhəmiyyətli 2 tarix-mədəniyyət abidəsi var, onlar Gəncəsər və Xudavəng monastirləridir.

Ermənilərin iddia etdikləri alban xristianlığı dövrünün əzəməti - Gəncəsər monastırı
Bildirik ki, Gəncəsər monastırı (məbədi) Qafqaz Albaniyası xristian memarlığının ən görkəmli abidələrindən biridir. Vəngli kəndi uzun müddət Alban Xaçın Knyazlığının mərkəzi olub. Monastırın divarında daş üzərindəki epigrafik yazıdan məlum olur ki, bu abidə Həsən Cəlal Dövlə və anası Xorışə xatun tərəfindən 1216-1238-ci illərdə inşa

edilib. Bu monastır 1511-ci ildən 1836-cı ilədək, yəni Rusiya sinodunun rəsmi qərarı ilə Alban kilsəsi təqdim edilənədək diofizit alban xristianlarının iqamətgahı olub. Qafqaz Albaniyasının tarixi və memarlıq nöqtəy-nəzərdən ən möhtəşəm və məşhur xristian kompleksi - Gəncəsər monastırı Ermənistan tərəfindən "təmir-bərpa" işləri adı altında saxtalaşdırılıb, erməni abidəsi kimi təqdim edilib. İşğaldan sonra abidənin daşları üzərində olan yazılar dəyişdirilib, bu alban incisinin erməni tarixi abidəsi olması bəzində materiallar yayılıb. Gəncəsər kompleksinin xarici divarlarında da Alban patriarxiyası zamanı həkk olunmuş çoxsaylı qədim yazı da interyerində olan yazılar kimi, erməni vandalizminə məruz qalıb.

Erməni saxtakarlığına və vandalizminə məruz qalan Xudavəng monastırı da (məbədi kompleksi) dünya əhəmiyyətli memarlıq abidəsi kimi dövlət qeydiyyatına alınıb. Xudavəng və ya Dəvəvəng monastırı Azərbaycan ərazisində ən böyük və gözəl monastirlərdən biridir. Artıq b.e. ilk əsrlərdə burada kiçik kilsə yaranıb, onun yerində isə sonralar ilk orta əsrlərdə monastırın ən qədim tikililərindən biri olan birnefli bazilika ucaldılıb. Arxeoloji tədqiqatlar göstərir ki, monastırın əsası VI-VII əsrlərdə qoyulub. Kompleks Qafqaz Albaniyası dövlətinin süqutundan bir əsr sonra - IX əsrdə də Qarabağın dağlıq hissəsində yaranmış Alban Xaçın Knyazlığının dini mərkəzi olmaqda davam edib. Kompleksdə alban yepiskopunun iqamətgahı və dini mərkəzi fəaliyyət göstərib. XIII əsrdə Mehranilər sülaləsindən olan Xaçın knyazı Böyük Həsən oğlu Bəhrəmin (Vaxtanqın) ailəsi tərəfindən monastır yenilənib və orada əlavə tikililər inşa edilib. Həmçinin, kompleksə sonradan əlavə edilmiş Müqəddəs Qriqoris məbədi və Həsən Cəlal kilsəsi də diqqətəlayiq memarlıq nümunələridir.

"Qədim erməni irsi" kimi qələmə verilən abidələrimiz...

Tarixi Qafqaz Albaniyasının məbədi və digər mədəni irsi nümunələri erməni kitablarında "qədim erməni" mədəni irsi, tarixi Ermənistan və erməni kilsəsinin tərkib hissəsi kimi qələmə verilir. Kəlbəcər rayonunun işğalından sonra Xudavəng monastırında da qanunsuz bərpa işləri başlanıb. Bərpa adı altında saxtalaşdırma işləri Erməni Apostol Kilsəsinin nəzarəti altında 1997-2011-ci illərdə - 14 il davam etdirilib. Xudavəng monastırı Azərbaycan ərazisində vaxtilə mövcud olan Qafqaz

Albaniyası dövlətinin gücündən və alban memarlığının zənginliyindən xəbər verir.

Kəlbəcərin işğal dövründə düşmən tərəfindən dağıdılan, varidatı yağmalanan muzeylərimiz, mədəniyyət ocaqlarımız...

Kəlbəcər rayonu ərazisi mədəniyyət abidələri və dini məbədlərlə zəngindir. Belə ki, Qaraçanlı kəndinə Uluhan qalası, Tərtər çayının Bulanıq çayı ilə qovşağında yerləşən alban kilsəsi, Qalaboynu kəndində Qalaboynu qalası, Comərd kəndində Comərd qalası, Camışlı kəndində Keşikçi qalası, Kəlbəcər şəhərində məscid, Başlıbel kəndində məscid, Otaqlı kəndində məscid, Soyuqbulaq kəndində Tağlıdaş körpüsü, Kəlbəcər Tarix-diyarşünaslıq Muzeyi, Aşıq Şəmşir adına Mədəniyyət Evi, Söyüdlü yaylağında Seyid Əsədulla ziyarətgahı uzun illər işğal altında qalaraq Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən dağıdılıb. Kəlbəcərdə, ümumilikdə, 51 tarix-memarlıq abidəsi, 82 mədəniyyət evi və klub, 80 kitabxana, 1 musiqi məktəbi, 1 muzey fəaliyyət göstərib. Kəlbəcər Tarix-diyarşünaslıq Muzeyi 1982-ci ildə fəaliyyətə başlayıb. Muzeyin fondu 25 mindən çox eksponat təşkil edib. Muzeyin heyətində qədim qəbirüstü qoç və at fiqurları nümayiş etdirilirdi. Kəlbəcər rayonunun erməni silahlı qüvvələri tərəfindən işğal zamanı Kəlbəcər Tarix-diyarşünaslıq Muzeyinin fondu tamamilə məhv edilib.

Ermənilər tərəfindən məhv edilən Kəlbəcər təbiəti...

Kəlbəcərdə bitən 4 min adda bitkinin təxminən 200-ü dərman bitkiləridir. Rayonda 76 növ mineral, 36 süxur növü olduğu məlumdur. Buna görə də Kəlbəcər həm də geoloqlar tərəfindən "daş xəzinəsi" kimi qəbul edilir. Kəlbəcərdəki geoloji (paleontoloji) obyektlərdəki yağdan və qobularda 40 metrə-dək hündürlüyü olan sütunvari vulkanik çıxışlar mövcuddur. Bunlar vulkanik süxurlar üçün xarakterikdir. İstisu kəndində "Bazaltın sütunvari aralanması" adlı geoloji abidə yerləşir. Kəlbəcərin uzun müddət işğal altında saxlanması nəticəsində həmin ərazidə bioloji müxtəlifliyə, o cümlədən, flora və fauna növlərinə, xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinə ciddi zərər vurulub, ərazilərin yandırılması, ərazilərin yandırılması, su resurslarının çirkəndirilməsi, qiymətli ağac növləri ilə zəngin meşələr, eləcə də təbiət abidələrinin, ümumilikdə, yeraltı və

yerüstü təbii sərvətlərin məqsədli şəkildə talan edilməsi nəticəsində ekoloji tarazlıq pozulub.

Kəlbəcər rayonunda 968 hektar ərazini əhatə edən, "Qırmızı kitab"a daxil edilmiş ayıfındığı ağacları da kütləvi şəkildə qırılıb. Ayıfındığına Azərbaycanın başqa meşələrində nadir hallarda təsadüf olunur. Kəlbəcər rayonunda dəniz səviyyəsindən 1500-2100 m hündürlükdə bitir. Meşənin tərkibində ayıfındığı, palıd, vələs, cökə, fıncıq, fırdıq, fırdıq ağacları var. Bəzi ayıfındığı ağaclarının hündürlüyü 25 m-ə, diametri 48-120 sm-ə çatır. Məhdud dairədə yayıldığı üçün qiymətlidir.

Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərində ekoloji əhəmiyyətə malik 7 relikt göl, o cümlədən, Kəlbəcər və Laçın rayonlarının yaylaqlarında Böyük Alagöl, Kiçik Alagöl, Zalxagöl, Qaragöl, Canlıgöl, İşıqlı Qaragöl ciddi antropogen təsirə məruz qalıb.

Kəlbəcər rayonu ərazisi zəngin faydalı qazıntılara, o cümlədən, qızıl, gümüş, mis, xrom cive, tellur, selen və s. kimi yataqlarla zəngindir. Burada sənaye əhəmiyyətli Söyüdlü, Ağduzdağ və Qızılqaya qızıl, Şorbulaq və Ağyataq cive və Mehman polimetall yataqları xüsusilə əhəmiyyətlidir. Rayon ərazisində böyük ehtiyatlara malik olvan və üzülük daşlar, inşaat materialları yataqları mövcuddur.

Kəlbəcərin Söyüdlü qızıl yatağı qədim tarixə malikdir. Söyüdlü sahəsində 1970-1980-ci illərdə aparılan geoloji kəşfiyyat işləri vaxtı qədim dağ qazmaların, mağaraların, quyuların, qədim süxur çöküntüləri və qədim filiz qırıntılarından ibarət ayrı-ayrı təpəciklər və qızıl istehsal edən alətlər onu sübut edir ki, insanlar 4-5 min il əvvəl buralarda qızıl istehsal ediblər. Zar kəndi isə tarixdə "Şəhrizər", yəni "qızıl şəhəri" adı ilə məşhur olub.

İşğal altında qalmış Kəlbəcər rayonunun təbii sərvətləri - sənaye əhəmiyyətli ehtiyatları 112,5 ton olan və istismar olunan Söyüdlü və ehtiyatları 13 tondan çox olan Ağduzdağ və Tutxun qızıl yataqları uzun illər Ermənistan tərəfindən talan edilib.

Əlbəttə, düşmən etdiyi bu cinayətlərin hamısının bədalini ödəyəcək və beynəlxalq məhkəmələr tərəfindən ən ağır cəzaya layiq görülməkdir.

İradə SARIYEVA
Yazı Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyə dəstəyi ilə çap olunur.